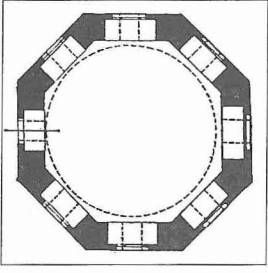

DÂRÜLKURRÂ

Câfer
Paşa'nın
yaptırdığı
Kütahya
Dârülkurrâsı'nın
planı

Dâvud Ağa'nın şehirden bakıldığında caminin önüne gelen dârülkurrânın, ustanın şaheseri Selimiye Camii'nin görünümünü mümkün mertebe bozmamasına özen göstermesi olsa gerektir. Cephelere klasik Osmanlı üslûbundaki diğer örneklerde görülen biçimde ikişer pencere açılmış, ayrıca giriş revakının yan duvarlarına da aynı biçimde birer pencere konularak onikigen kasnaklı bir kubbenin örttüğü iç mekânda kible duvarının eksenine mihrap, doğu duvarının eksenine ise bir ocak yerleştirilmiştir.

Mimar Sinan'ın Hassa başmimarı bulunduğu döneme (1538-1588) rastlamasına rağmen onun eseri olmayan ve Kütahya'da 1579 yılında Câfer Paşa tarafından yaptırılan dârülkurrâ, tamamen kendine has tasarımı ile Osmanlı dârülkurrâları arasında istisnai bir örnek teşkil eder. Sekizgen prizma biçimindeki gövdesi ve kubbesiyle ilk bakışta klasik üslûpta bir Osmanlı türbesini andıran yapının duvarları kesme köfeki taşı ile örülmüş, her cephesine altı üstlü ikişer pencere açılmıştır. Dikdörtgen olan alttakiler söveli, üsttekiler ise sivri kemerlidir ve batı yönündeki cephede alt pencerinin yerine kapı yerleştirilmiştir. Cephelelerdeki izlerden, zamanında İstanbul Kasımpaşa'daki Piyâle Paşa Türbesi gibi çepeçevre ahşap bir sundurma ile kuşatılmış olduğu anlaşılmakta, böylece yapının türbe mimarisiyle olan yakınlığı daha da güçlü biçimde hissedilmektedir. Kubbenin örgüsünde alması sistemini kullanılmış olması bu dârülkurrânın diğer bir ilginç yanını teşkil etmektedir.

Osmanlı dârülkurrâlarında görülen önemli bir özellik, bu yapıların genellikle büyük veya küçük kapsamlı bir külliye programı içinde yer almaları, en azından bir cami veya mescidin yanında inşa edilmiş olmalarıdır. Tek başına tasarlanmış olan Bursa'daki Hoca Yâkub ve Kütahya'daki Câfer Paşa dârülkurrâları, tasarımları açısından olduğu gibi bu yönleri ile de istisna teşkil etmektedirler.

BİBLİYOGRAFYA :

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 140; E. Diez v.dğr., *Karaman Devri Sanatı*, İstanbul 1950, s. 127-130, 143; Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 949-963; a.m.f., *Karaman Tarihi*, s. 585-588; Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsi I*, s. 172, 179, 275, 404, 454; a.e. II, s. 33-34, 226-227, 353; a.e. III, s. 403; a.e. IV, s. 861-865; Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul 1973, II, 207-208; Ara Altun, "Kütahya'nın Türk Devri Mimarisi", *Kütahya: Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılına Armağan*, İstanbul 1982, s. 338-340, 424, 625; Yüksel, *Osmanlı Mi'mârîsi V*, s. 11, 48, 71, 453; Aptullah Kuran, *Mimar Sinan*, İstanbul 1986, s. 76, 133, 176-178, 184, 355-357; Zeynep Ahunbay, "Mimar Sinan'ın Eğitim Yapıları", *Mimar-başı Koca Sinan, Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, İstanbul 1988, I, 275 vd.; Tanju Cantay, *XVI-XVII. Yüzyıllarda Süleymaniye Camii*, İstanbul 1989, s. 41; Yılmaz Önge, "Konya'da Meram Mesiresindeki Mimari Bir Manzume", *VD, X* (1973), s. 367-384; M. Baha Tanman, "Atik Valide Külliyesi", *STAD*, sy. 2 (1988), s. 3-19.

M. BAHANAN

DÂRÜLKÜFÜR

(bk. DÂRÜLHARP).

DÂRÜLKÜTÜB

(bk. KÜTÜPHANE).

DÂRÜLMAÂRİF

(دارالمعارف)

Osmanlı maarif tarihinde
Avrupaî mektep planında
yapılan binada açılan
ilk modern kurum.

Tanzimat'ın getirmiş olduğu zihniyet değişikliği ve devlet hayatındaki yeni teşkilatlanmanın gerektirdiği formasyona sahip memur yetiştirmek üzere bu yönde geliştirilmiş programlarla eğitim ve öğretim veren okullar açılmış olup Dârülmaârif (Mekteb-i Maârif) bu yeni anlayışla açılan okulların başında gelmektedir.

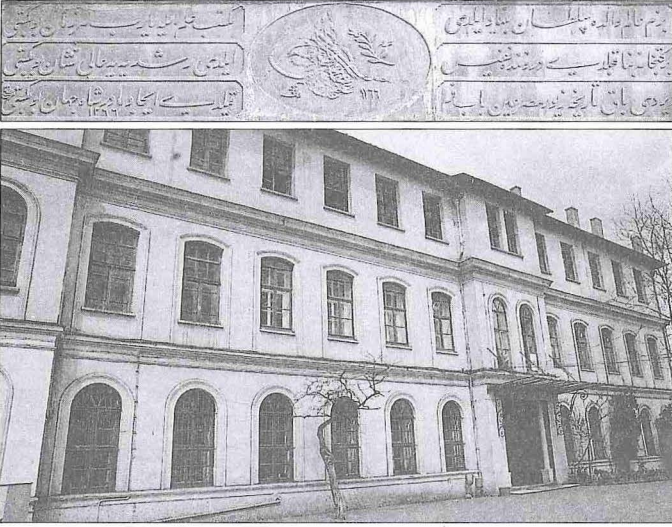
Dârülmaârif'te, o günkü rüşdiyelerden daha ileri seviyede bir öğretim metodu ve müfredat programı uygulanması amaçlanmıştır. Burada ehliyetli memur yetiştirilmesi yanında ileride açılması düşünülen dârülfünuna da öğrenci hazırlamak maksadıyla Osmanlı eğitim kurumlarında uygulanagelen klasik müfredata ilâveten aritmetik, geometri, felsefe, astronomi, coğrafya gibi bir kısmı o dönemin rüşdiyelerinde okutulmayan dersler de konulmuştur (Mahmud Cevad, s. 42-44; Nâfi Atuf, I, 115).

Mektebin bulunduğu Çağaloğlu'ndaki Sultan II. Mahmud Türbesi yanında önce bir medrese yapılması düşünülmüş, ancak civarda birkaç medrese bulunması sebebiyle bu fikirden vazgeçilmiştir (VGMA, *Bezmiâlen Vâlide Sultan Vakıfları Fodla Defteri*, nr. 44, s. 52). Bunun üzerine Sultan Abdülmecid'in annesi Bezmiâlem Vâlide Sultan aynı yerde modern tarzda kâgir bir mektep binası yaptırarak vakfetmiştir (7 Cemâziyelâhir 1266/20 Nisan 1850). Dârülmaârif, padişahla devlet ricâlinin katıldığı bir merasimle ve devrin sadrazamı Mustafa Reşid Paşa'nın nutkundan sonra 21 Mart 1850'de bu binada öğretime başlamıştır.

Maârif-i Umûmiyye Nezâreti âzasından Mekâtib-i Umûmiyye Nâzırı Kemal Efendi'nin Dârülmaârif'in açılmasında önemli hizmetleri olmuş, zamanın eğitim ve öğretimine uygun mektepler açarak Türk maarif tarihinde önemli başarıları görülen, daha sonra Maarif nâzirliği da yapan Kemal Efendi yeni mektebe müdür olarak tayin edilmiştir. Kuruluşunun ilk günlerine ait belgelerde (BA, İrade-Meclis-i Vâlâ, nr. 6077; BA, İrade-Dahiliye, nr. 12.376) Mekteb-i Âlî ve Vâlide Mektebi olarak anılan bu müessesenin adı, Kemal Efendi'nin teşebbüsleri neticesinde kısa bir müddet sonra Meclis-i Vâlâ'ca Dârülmaârif şeklinde değiştirilmiş, maksada uygun olarak hazırlanan özel bir program ve nizamnâmeye göre de buraya talebe alınmaya başlanmıştır. İlk talebeleri arasında Abdülmecid'in çocukları Murad Efendi ile (V. Murad) Fatma Sultan da bulunuyordu. Padişah, çocuklarını ilk gün mektebe bizzat getirerek Kemal Efendi'den diğer çocuklarla birlikte yetiştirilmelerini istemiştir.

Dârülmaârif rüşdiye seviyesinde açıldığında 250-260 kadar öğrencisi vardı; daha sonra öğrenci kontenjanı 180 olarak tesbit edilmiş ve giriş imtihanı konulmuştur (VGMA, *Bezmiâlem Vâlide Sultan Vakıfları Fodla Defteri*, nr. 44, s. 49).

Bezmiâlem Vâlide Sultan, zengin geliri vakıflar başışladığı bu mektebin masrafları ile burada vazife görececek hoca, memur ve müstahdemlerin maaşlarının kendi vakıflarından elde edilecek gelirlerden karşılanmasını şart koşmuş ve bir litografya matbaası kurdurarak mektebin ders kitaplarının burada basılmasına imkân sağlamıştır. Ayrıca mektep bünyesinde bir kütüphane yaptırarak şahsına ait değerli eserlerden oluşan ve bugün Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde

Dârülmâârif
Mektebi'nin
(bugün
İstanbul
Kız Lisesi)
günümüzdeki
durumu
ve inşa
kitâbesi -
Cağaloğlu /
İstanbul

bulunan 546 cilt kitabı buraya vakfetmiştir (VGMA, *Bezmiâlem Vâlide Sultan Vakfiyeleri*, nr. 32, s. 377). Mektebin üst katında bir de padişaha mahsus hünkâr dairesi yer almaktaydı.

Dârülmâârif'te okutulacak dersler, hoca ve yardımcılarıyla diğer hizmetlilerin görev ve maaşları vakfiyesinde ayrıntıları ile belirtilmiştir (a.g.e., nr. 32, s. 376-391). Ayrıca programları düzenlemek ve bunlara ait sade bir dille yazılmış ders kitaplarını hazırlamak üzere Encümen-i Dâniş bünyesinde bir bölüm kurulmuştur. Encümen-i Dâniş'in açılışı da Sultan Abdülmecid'in katıldığı bir törenle ve binada yapılmış (18 Temmuz 1851), çalışmaları da burada devam etmiştir (Cevdet, IV, 57). Dârülmâârif'in ilk Osmanlı dârülfünununa talebe yetiştirmesi de düşünüldüğünden seviyesi yükseltilerek buraya Mekteb-i Maârif-i Adliyye ve Mekteb-i Ulûm-i Edebiyye ile rüşdiye mezunları imtihanla alınmaya başlanmıştır. Ancak bazı muhalif kimselerin Vâlide Sultan'a yanlış bilgiler vermesi üzerine onun emriyle mektebin mevcudu arttırılınca eğitimin kalitesi düşmüş ve bir ara "sıbyan mektebi derekesine dahi indirilmiştir" (Cevdet, IV, 39; Fatma Âliye, s. 52). 1873 yılında kurulan ilk mülkî idâdî sınıfları Dârülmâârif için açılmış ve böylece mektep fiilen idâdî statüsüne geçmiştir. II. Abdülhamid devrinde mektebin bir kısmı önce Mekteb-i Mülkiyye'nin, daha sonra 1 Eylül 1900'de Dârülfünun-ı Şâhâne'nin bazı sınıflarına ayrılmış (Bilsel, s. 23) ve bina II. Meşrutiyet'in ilânına kadar bütün bu öğretim müesseselerini içinde barındırmıştır.

İlk ve orta öğretim seviyesindeki son devir Osmanlı öğretim kurumlarında mey-

dana gelen gelişmeleri, bu mektebin zaman içinde geçirdiği değişiklikleri takip ederek anlamak mümkündür. Dârülmâârif açıldıktan sonra başlangıçta öğrenim süresi dört yıl olan rüşdiyelerin de altı yıla çıkarılmış olduğu, Dârülmâârif'e ait 1858 yılında basılmış ve ülkemizde aylara göre tertip edilmiş ilk müfredat programındaki bir kayıttan anlaşılacaktır. Ancak 1869 tarihli Maârif-i Umûmiyye Nizamnâmesi'yle ilk ve orta öğretim kurumlarında yapılan bazı düzenlemeler neticesinde dört yıllık rüşdiyelerden sonra öğrenim süresi üç yıl olan idâdîlerin açılması düşünülmüş, bir süre düşünce planında kalan bu sistem 1873'ten itibaren uygulamaya konulunca ilk mülkî idâdî 19 Aralık 1874'te Dârülmâârif binasında açılmıştır. Bu şekilde Dârülmâârif binasında giderek ilk, orta ve lise seviyesindeki öğretim kurumları bir araya toplanmıştır.

1909'da Mekteb-i Mülkiyye ve dârülfünun Zeyneb Hanım Konağı'na geçince Numûne-i Terakkî İdâdîsi İstanbul Lisesi adıyla buraya yerleştirilmiş, I. Dünya Savaşı başlarında bu lise Galata'daki Saint Benoît Fransız Lisesi binasına taşınınca mektep bu defa İnâs İdâdîsi adı altında öğretim faaliyetine devam etmiş ve bir ara da İnâs Sultânîsi'ne çevrilmiştir. 1914'te adı İstanbul Selçuk Sultânîsi olduktan sonra ilk kız orta öğretim müessesesi olan bu liseye Bezmiâlem Sultânîsi adı verilmiştir. Cumhuriyet'in ilânına kadar mektep bu adla faaliyetine devam etmiştir. I. Dünya Savaşı sırasında bir ara (1915) hastahane olarak da kullanılan mektep, 1924'te İstanbul Kız Lisesi adı altında Süleymaniye'de ilga edilen Meşihat Dairesi binasına taşınınca

Dârülmâârif binasına tekrar İstanbul Erkek Öğretmen Okulu ile Yüksek Öğretmen Okulu talebeleri yerleştirilmiş, nihayet 1933'te buraya yeniden İstanbul Kız Lisesi taşınmıştır. 1983 yılına kadar bu adla öğrenime devam eden lise, bu tarihten itibaren Anadolu lisesi statüsü kazanarak Cağaloğlu Anadolu Lisesi adıyla karma eğitime geçmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

VGMA, *Bezmiâlem Vâlide Sultan Vakfiyeleri*, nr. 32, s. 376-391; VGMA, *Bezmiâlem Vâlide Sultan Vakıfları Fodla Defteri*, nr. 44, s. 47-52; BA, *İrade-Dahiliye*, nr. 12.376, 12.383, 40.403, 48.989; BA, *İrade-Meclis-i Vâlâ*, nr. 6077, 22.283, 23.131, 26.175; BA, *Yıldız-Esas*, Ks. 18, Evr. 553/419, Zrf. 93, Kar. 37; Cevdet, *Tezâkir*, Ankara 1986, IV, 39, 52, 56, 57; Ziver Paşa, *Âsâr-ı Ziver: Divan ve Münşeât*, Bursa 1313, s. 184; Lutfî, *Târih*, IX, 26, 51; Fatma Âliye, *Ahmed Cevdet Paşa ve Zamanı*, İstanbul 1332, s. 50-52; Mahmud Cevad, *Maârif-i Umûmiyye Nezâreti Târihçe-i Teşkilât ve İcraatı*, İstanbul 1338, s. 40-44; Nâfi Atuf (Kansu), *Türkiye Maarif Tarihi*, İstanbul 1930, I, 88-93, 100, 115; S. Celâl Antel, "Tanzimat Maârifi", *Tanzimat I*, İstanbul 1940, s. 446-448; Cemil Bilsel, *İstanbul Üniversitesi Tarihi*, İstanbul 1943, s. 23; *Türkiye Maarif Tarihi*, II, 446-453, 495, 498-500, 545-546, 550; III, 1257, 1263; *Takvîm-i Vekâyi'*, XXIII/427, İstanbul 1266; Fazıl İ. Ayanoglu, "Vakıf Yapan Türk Kadınları", *İÜ Hukuk Fakültesi Mecmuası*, XXIX/1-2, İstanbul 1963, s. 317 vd.; Öz Dokuman, "İstanbul Kız Lisesi (Bezmiâlem Rüşdiye Mektebi)", *Hayat Tarih Mecmuası*, sy. 2, İstanbul 1969, s. 38-43; Pakalın, I, 399-400; TA, VI, 306-307; XII, 323; R. Ekrem Koçu, "Dârülmâârif", *İst.A*, VIII, 249 vd.

M. HÜDAİ ŞENTÜRK

DÂRÜLMUALLİMÂT

(دارالمعلميات)

Osmanlı Devleti'nde
1870- 1924 yılları arasında
faaliyet gösteren

kız öğretmen okullarına verilen ad.

Kız öğretmen okulları, Tanzimat devrinde kızlara ait mekteplerin faaliyete geçmesi üzerine bunlara bayan öğretmen yetiştirmek için açılmıştır. Önce İstanbul Dârülmualimâtı veya Dârülmualimât-ı Âliye adlarıyla İstanbul'da, ardından II. Meşrutiyet döneminde taşradaki bazı vilâyetlerde açılan bu okulların kuruluş gayesi, Osmanlı maarifini düzene koymayı hedefleyen 1869 tarihli Maârif-i Umûmiyye Nizamnâmesi'nin 68. maddesinde kız sıbyan ve rüşdiye mekteplerine kadın öğretmen yetiştirmek olarak belirtilmiştir. Nizamnâmeye göre, sıbyan ve rüşdiye şubelerinden meydana gelen dârülmualimâtın sıbyan şubesinin öğretim süresi iki, rüşdiye şubesi-